
СЕРГІЙ МИХАЙЛОВИЧ КУДЕЛКО,

канд. іст. наук, професор, директор Центру українських студій та краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (ХНУ імені В. Н. Каразіна)

СТОРІНКИ ІСТОРІЇ КРАЄЗНАВСТВА ТА ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА ХАРКІВЩИНИ

Перші краєзнавчі студії на Слобожанщині належать видатному вченому, винахіднику і раціоналізатору В. Н. Каразіну (1773–1842). Ще до революційних подій 1917 р. на Харківщині склалися передумови до краєзнавчого «буму» 1920-х – початку 1930-х рр. Серед низки чинників відзначимо діяльність академіка Д. І. Багалія (1857–1932), який створив неперевершені праці з історії Харкова, Слобожанщини і Харківського університету, які і зараз є у списку найґрунтовніших праць для вивчення історії краю XVII – початку XX ст. У Харкові виникли перші музеї краєзнавчого спрямування, місцева преса приділяла багато уваги історії минувшини (газети «Харьковские губернские ведомости», «Южный край», «Утро» та ін.). Прислужилися дослідженню Слобожанщини «Харьковский календарь» та його додаток «Харьковский сборник» (редактор П. С. Єфименко та ін.). Саме у цих виданнях була зроблена перша спроба створити довідник видатних діячів краю. Певних успіхів досягла і архівна справа. Таким чином, створення потужної краєзнавчої організації стало питанням часу.

У наступний період історії, у 1925 р. у Харкові був створений Український комітет краєзнавства, який став першим загальноукраїнським органом, що опікувався справою дослідження місцевої історії та культури. Цьому сприяла політика українізації, яка проводилася у той час. На Харківщині виникли осередки краєзнавчої роботи: від середніх шкіл до провідного у країні на той час Харківського інституту народної освіти ім. О. О. Потебні, який наслідував Харківському університету. У 1927 р. став видаватися часопис «Краєзнавство». Краєзнавство у той час – це не лакуна, у яку сховалися історики «старої» школи, які відійшли від генеральних схем історичного розвитку, що панували у дореволюційний час, а поле діяльності нових молодих сил, які в краєзнавстві вбачали допомогу у вирішенні грандіозних соціально-економічних і культурних перетворень. Втім, вже у середині 1930-х рр. краєзнавство та краєзнавці зазнали нищівних утисків з боку влади, а велику кількість краєзнавчих осередків було ліквідовано.

Це сталося завдяки низці обставин, серед яких і палка підтримка українізації, і неможливість принести користь господарству у тих умовах. Лише через багато років виникли умови, коли краєзнавство могло зробити такий внесок. Це трапилося тоді, коли наука стала безпосередньою виробничою силою. Як би не було, але в авангарді краєзнавчих студій 1920-х – початку 1930-х рр. були харківські дослідники. Після Другої світової війни краєзнавство стало поступово відроджуватися. Справжній його пік розгорнувся у 1960-ті рр., коли виникла найчисельніша громадська організація України – добровільне Товариство охорони пам'яток історії і культури. Видатною подією того часу було видання унікальної 26-томної серії книг «Історія міст і сіл Української РСР» (голова редколегії – П. Т. Тронько). Примітно, що перший том був присвячений Харківській області.

І у більш пізні часи харків'яни залишалися в авангарді краєзнавчого руху. Нагадаю, що найстаріший на сьогодні краєзнавчий осередок в країні виник у 1978 р. при Харківській державній науковій бібліотеці імені В. Г. Короленка. З 1983 р. у Харківському університеті почали проводитися традиційні краєзнавчі конференції молодих учених. Цього року має відбутися 43-тя така конференція. Такі факти легко продовжити.

Після здобуття незалежності Україною відновилося видання часопису «Краєзнавство», а перший його номер був саме «харківський». Можна багато сказати про досягнення харківських краєзнавців і пам'яткознавців. Нагадаю лише про функціонування при ХНУ імені В. Н. Каразіна Центру українських студій та краєзнавства імені нашого земляка – академіка П. Т. Тронька (1915–2011). Харківські краєзнавці зустрічають столітній ювілей Українського комітету краєзнавства і 110-річчя з дня народження Героя України, академіка П. Т. Тронька з вагомими досягненнями. Однак ми пам'ятаємо, що попереду багато роботи.